

Pedagoog, *durf te spelen!*

Onder redactie van

Willemieke de Jong, Jan Bekker, Hans de Deckere,
Janneke Metselaar, Ingrid Schonewille
en Lisette van der Poel

u i t g e v e r i j

SWP

Pedagoog, durf te spelen!

*Onder redactie van Willemieke de Jong, Jan Bekker, Hans de Deckere,
Janneke Metselaar, Ingrid Schonewille en Lisette van der Poel*

ISBN 978 90 8560 079 4

NUR 847 / THEMA JNE

© 2020 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j^o. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Inhoud

Een woord vooraf	7
Spelen: Laat je Zien! in sociaal-emotionele ontwikkeling <i>Bert van de Waerdt en Doreanne Tigchelaar</i>	11
Column: Pedagogiek is een bastaard <i>Ernst Mulder en Andries van der Ark</i>	25
Interview: 'Het hoeft niet iets hulpverlenends te zijn om te kunnen helpen' <i>Bas van Nierop MSc en Dr. Anna van Spanje-Hennes</i>	29
Sociale inclusie bij jonge kinderen <i>Kirsten Nøhr en Yvette Vervoort</i>	39
Column: Vechten en pedagogiek <i>Kors Perdijk</i>	53
Interview: 'Help, mijn theewater probeert me iets te zeggen' <i>Een interview met workshopleider Hanske Douwenga door Lisette van der Poel</i>	59
Jongeren en de jeugdvriendelijke stad <i>Joos Meesters en Astrid Kemper</i>	65
Column: Scrummend op weg naar een nieuw curriculum <i>Marlot van der Geld</i> <i>Met medewerking van Dieta Avis</i>	75

Lerarenopleider, durf te spelen!	79
Overpeinzingen bij het curriculum van de lerarenopleidingen <i>Marco Snoek en Dion Sondervan</i>	
Interview: Opvoeding tot realiteitszin	93
<i>Een interview met Gert Biesta door Philip Winter</i>	
Pedagoog, durf in te spelen op geluk	105
<i>Jeroen Pouw</i>	
Column: Een fluitje van een cent	117
<i>Sylvia Wernaart-Sanders</i>	
Interview: See the able, not the label	123
<i>Interview met Kirsten Nøhr en Odette Spee door Ingrid Schonewille</i>	
Dansen bij afstudeeronderzoek	131
<i>Loes Houweling en Susan Oosterwijk</i>	
Over de auteurs	145

Een woord vooraf

Vraag kinderen waarom ze spelen en ze zullen antwoorden: 'Gewoon, omdat dat leuk is.' Een wijs antwoord. Juist het leuke aan spelen, waarin de bezigheid zelf belangrijker is dan het resultaat van die bezigheid, is de essentie van spelen en maakt dat het van grote waarde is in de ontwikkeling en het welzijn van kinderen en jongeren. En spelen is inderdaad gewoon. Het is namelijk kinderen eigen.

Maar is spelen nog wel zo gewoon voor kinderen die in de huidige samenleving opgroeien? Is er nog voldoende ruimte om te spelen in een samenleving waarin prestatiegerichtheid, de maakbaarheidsgedachte, je veelvuldig moeten meten in toetsen en competities groot goed lijken te zijn? Het tegenovergestelde van spelen is niet vervelen maar depressie, noemde Professor Sutton-Smith (1997) ooit. Zorgen we in dat opzicht wel goed voor onze kinderen? Laten we onze kinderen wel voldoende spelen en durven we zelf nog te spelen?

Juist omdat spelen zo leuk is, spelen we graag en met veel plezier. Een van de belangrijkste kenmerken van spel is dat spelen altijd vanuit een intrinsieke motivatie gebeurt. Spel wordt door opvoeders dan ook vaak ingezet om kinderen te helpen zich bepaalde zaken eigen te maken. Spel kan motivatie vergroten. Zelfs lastige ontwikkelingstaken worden leuker als je er spelenderwijs aan werkt.

Al klimmend, knutselend, stoeiend, voetballend, gamend, in de rol van een papa, prinses, stoere ridder, schooljuf, taartenbakker of modeontwerpster, oefenen en ontwikkelen kinderen hun motoriek, sociale vaardigheden, cognitieve vaardigheden, fantasie, creativiteit en taalvaardigheid. Eigenlijk dus alles wat ze nodig hebben om zich te ontplooien tot volwassenen.

Spelen helpt kinderen ook om steviger te worden in hun omgang met de wereld. Doordat je in spel een andere rol kunt aannemen en je je op een andere manier tot de wereld kunt verhouden, kun je op verschillende manieren uitproberen hoe je met uitdagende of zelfs traumatische gebeurtenissen om kunt gaan. Spel helpt kinderen op deze manier een stevige persoonlijkheid op te bouwen.

Bovendien zorgt lekker spelen voor flow-ervaringen, plezierige ervaringen waarbinnen handelen en bewustzijn samengaan doordat het handelen competenties vraagt die precies overeenkomen met wat we kunnen of aankunnen. Volgens Csikszentmihalyi (1999) biedt spelen kinderen niet alleen deze fijne ervaring maar leidt het regelmatig hebben van deze flow-ervaringen tot zelfontplooiing en zelfverwerkelijking.

Aan ons opvoeders is er daarom de oproep om te bewaken dat kinderen voldoende tijd en gelegenheid behouden om te spelen en daarmee echt kind te kunnen zijn en zich op hun eigen unieke manier te kunnen ontplooien. Daarmee is er ook de oproep om zelf het spelen niet te verleren. Al was het alleen maar om met de kinderen mee te kunnen spelen en hen te laten genieten en profiteren van het spel en zijn mooie functies.

Pedagoog, durf te spelen!

Op het kennisfestival met deze titel, dat in oktober 2019 werd georganiseerd door de Vereniging tot Bevordering van de Studie der Pedagogiek (VBSP), werden pedagogen uit Nederland en België uitgedaagd om op speelse en creatieve wijze te laten zien en ervaren hoe het onderzoek en onderwijs op de verschillende hogescholen in Nederland en België ertoe bijdraagt dat kinderen en jongeren, ouders en (onderwijs)professionals letterlijk en figuurlijk de ruimte krijgen om te spelen.

In dit boek doen de sprekers en begeleiders van de workshops, spellen, zeepkist-presentaties en andere creatieve werkvormen, vaak op even speelse en creatieve wijze verslag van hoe we opvoeders, docenten maar vooral kinderen en jongeren de ruimte kunnen geven om te spelen.

Literatuur

Csikszentmihalyi, M. (1999). *Flow, psychologie van de optimale ervaring*. Amsterdam: Boom.
Sutton-Smith, B. (1997). *The Ambiguity of Play*. Harvard: University Press.

FESTIVAL PLEIN

> inspiratie <

pedagogie

durf te spelen!!

— VBSP —

Lef
• events

Spelen: Laat je Zien! in sociaal-emotionele ontwikkeling

Bert van de Waerdt en Doreanne Tigchelaar

Samenvatting

Zien! PO is een expertsysteem voor het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen in de basisschoolleeftijd. De leerkracht- en leerlingvragenlijsten hebben een positieve beoordeling van de COTAN ontvangen en zijn daarmee een betrouwbaar en valide instrument gebleken (Broer, Haverhals & De Bruin, 2012). Zo'n drieduizend basisscholen in Nederland werken met dit systeem zowel preventief als curatief aan het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen. Zien! is meer dan een registratie-instrument. Zien! geeft namelijk richting aan de cyclus Handelingsgericht Werken op scholen (Pameijer, Van Beukering & De Lange, 2010). Na het invullen van 28 vragen per kind wil Zien! een handreiking geven voor het handelen van de professional. Omdat sociaal-emotionele ontwikkeling plaatsvindt in het dagelijks leven van kinderen, ook in het spel, worden er geen losse lessen gegeven, maar suggesties die in de dagelijkse praktijk toegepast kunnen worden. Daarnaast worden er ook suggesties voor (prenten)boeken en spellen gegeven die hierbij gebruikt kunnen worden.

Inleiding

'Als kinderen niet leren, hebben wij ze niet onderwezen.'

– Siegfried. E. Engelmann, juni 2001

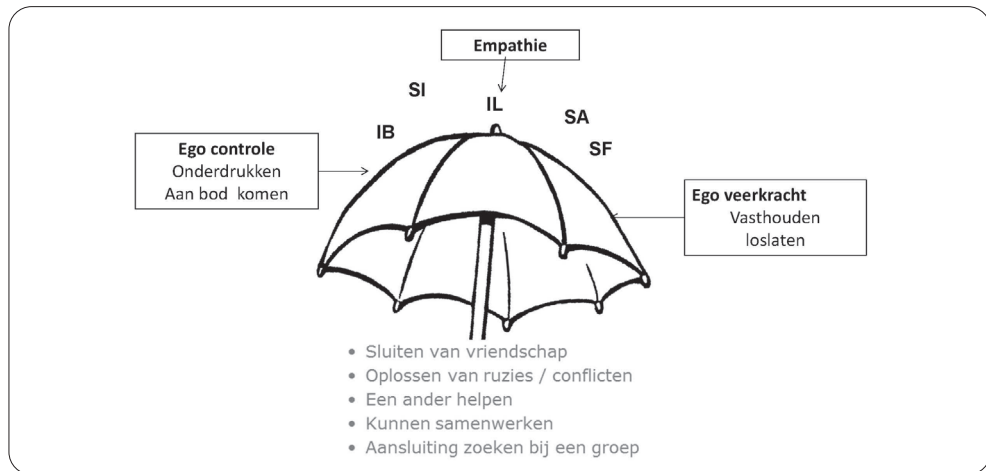
Meer dan ooit vraagt de huidige tijd een bewuste ontwikkeling van sociaal-emotioneel functioneren. In de maatschappij wordt er veel van onze kinderen ge-

vraagd als het gaat om een adequate omgang met leeftijdgenoten en volwassenen in een kader van een evenwicht tussen eigen en andermans belangen (Van der Ploeg, 2011). Elke professional die zich op welke manier dan ook met de ontwikkeling van kinderen bezighoudt, zal zich afvragen of en hoe de sociaal-emotionele ontwikkeling verloopt. Gaat die volgens onze verwachtingen, of baart het ons zorg? In veel gevallen verloopt de ontwikkeling dusdanig dat er zich ‘prettige mensen’ ontwikkelen. Het is dan belangrijk om te analyseren wat maakt dat deze ontwikkeling zich voltrekt langs een vooraf bepaalde effectieve lijn. In andere gevallen constateren we dat de ontwikkeling stagneert, afbuigt of niet adequaat verloopt. En wat doen we dan: erbij staan en ernaar kijken?! Of nemen we de uitspraak van Engelman (2001) serieus: net zoals we reken-, taal- en leesvaardigheden aanleren is het van groot belang om onze kinderen vaardigheden aan te leren die als fundament dienen voor en dienstbaar zijn aan adequate sociaal-emotionele ontwikkeling. Zien! kan daarbij helpen, maar is slechts een hulpmiddel in de hand van de professional in zijn zoektocht naar het goede doen op het goede moment, ook in de ogen van het kind (Stevens & Bors, 2018). In dit artikel staat de uitwerking van twee concepten centraal: het Zien!-concept en het concept van handelingsgericht werken, wat uitmondt in de beschrijving van twee ontwikkelde Zien!-spellen.

Het proces binnen Zien!

Kinderen moeten leren om samen te spelen met andere kinderen. Dit is een van de ontwikkeltaken waar kinderen in de basisschoolleeftijd voor staan. Daarnaast leren ze om te gaan met leeftijdgenoten, vriendschappen te sluiten, ruzies en conflicten op te lossen, een ander te helpen, samen te werken en aansluiting bij een groep te zoeken (Jeninga, 2008). In het ‘samen-leven’ in een klas worden deze taken geoefend als voorportaal op het leven buiten de basisschool (Biesta, 2016). De professional ondersteunt kinderen in het vormgeven van sociaal-emotioneel leren (Figuur 1). De bouwstenen van Zien! worden gebruikt om objectief te observeren en taal te geven aan de observaties. Vervolgens reageert de professional in zijn pedagogische tact responsief op het sociaal-emotioneel leren van de kinderen (Mark & Mulderij, 2008; Van Lier, Hoeben & Van Lieshout, 1993). De professional gebruikt zijn inschattingsvermogen om erachter te komen wat in een pedagogische relatie nodig en verantwoord is (Mark & Mulderij, 2008). Wanneer de professional observeert dat een kind onvoldoende in staat is om

een van de genoemde taken uit te voeren, ligt hier de taak om het kind te helpen. De professional kan actief ondersteunen: 'If the children aren't learning, we're not teaching' (Engelmann, 2001).

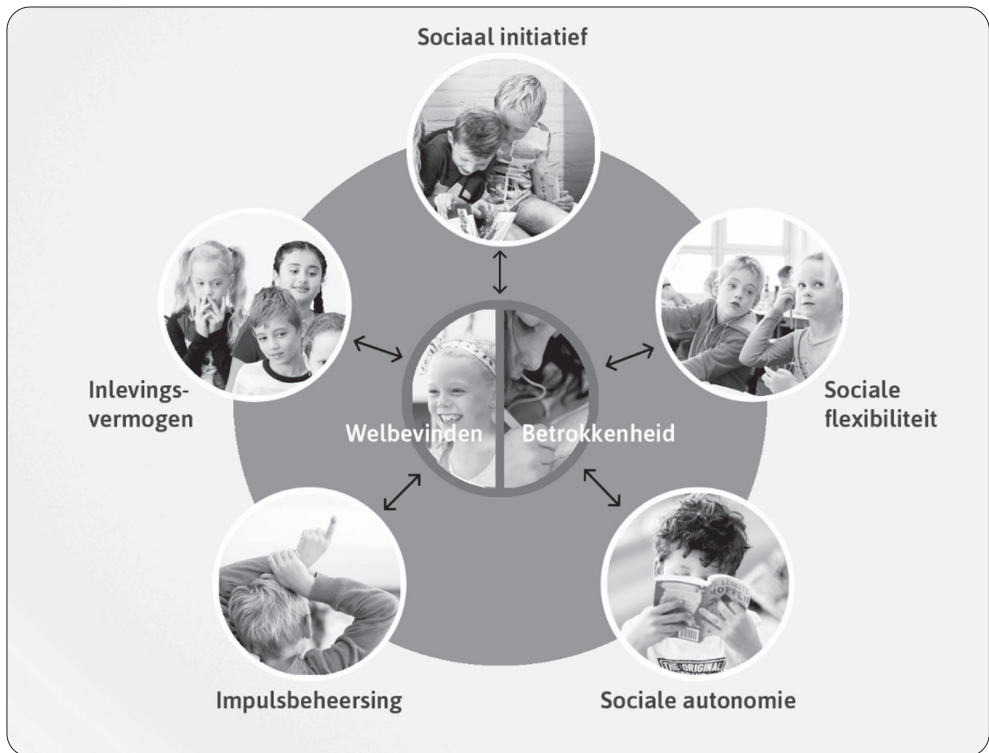
Figuur 1 De bouwstenen voor sociale vaardigheden (Jeninga, 2008)

Binnen Zien! wordt gewerkt met het concept van handelingsgericht werken. Om het concept van Zien! duidelijk te maken, wordt hieronder per fase uit de cyclus toegelicht welk gedrag van de professional wordt verwacht.

Waarnemen

Zien! biedt de professional een kader waarbinnen het sociaal-emotioneel functioneren geobserveerd en gezien kan worden. Dit kader bestaat uit de graadmeters Betrokkenheid en Welbevinden en de sociale vaardigheden Sociale Autonomie, Sociaal Initiatief, Sociale Flexibiliteit, Impulsbeheersing en Inlevingsvermogen (Figuur 2).

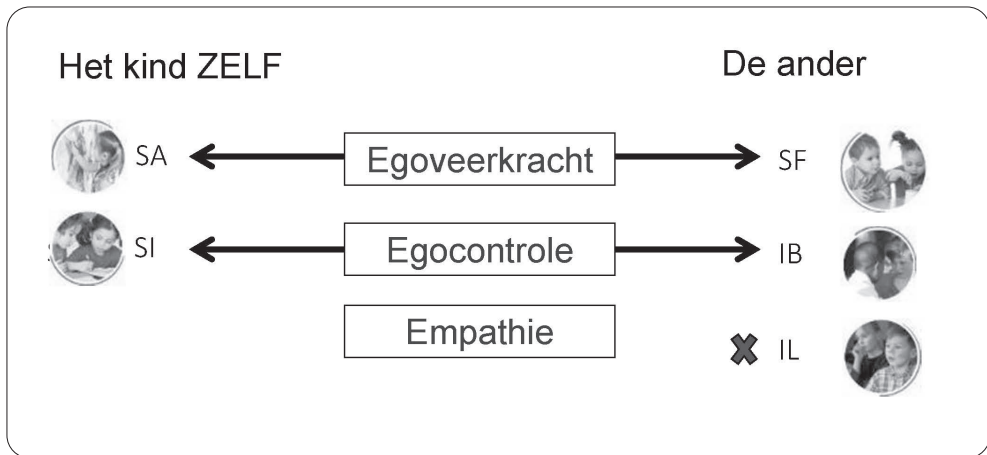
De professional observeert objectief in welke mate het kind deze dimensies laat zien. Dit gebeurt op een vierpuntsschaal, waarbij 1 betekent dat het kind het gedrag nooit laat zien, 2 dat het kind het gedrag laat zien in een makkelijke situatie en 3 dat het kind het gedrag vrijwel altijd laat zien in een makkelijke situatie, en soms als het moeilijk is. Een score van 4 geeft aan dat het kind het gedrag vaak laat zien: zowel als het makkelijk én moeilijk is.

Figuur 2 *Het Zien! Kader*

Begrijpen

In een normale sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind worden de vaardigheden in balans ontwikkeld. Wanneer een kind pro-sociaal gedrag wil vertonen, moet het kind ruimte kunnen geven aan de ander en ruimte kunnen nemen voor zichzelf (Figuur 3). Ruimtegevendende vaardigheden zijn Sociale Flexibiliteit (SF), Impulsbeheersing (IB) en Inlevingsvermogen (IL), en ruimtenemende vaardigheden zijn Sociale Autonomie (SA) en Sociaal Initiatief (SI).

Figuur 3 *Wie heeft welke ruimte?*

Wanneer een professional de vragenlijst voor Zien! heeft ingevuld, ontstaat er een profiel van het kind. Dit profiel (Figuur 4) wordt bekeken en op basis van zichtbaar gedrag in de geobserveerde situatie geduid. De pedagogische basis, bestaande uit Betrokkenheid en Welbevinden, is het uitgangspunt van de analyse (Laevers, Leijnen & Veulemans, 1993). Deze basis heeft een signaalfunctie: als er onvoldoende Betrokkenheid en Welbevinden te zien zijn, dan staat het leren onder druk. Bij het begrijpen wordt eerst gekeken naar de graadmeters Betrokkenheid en Welbevinden, alvorens naar de vaardigheden en de balans hiertussen wordt gekeken.

Kinderen zelf wordt ook gevraagd naar de ‘kernbeleving’ van de te observeren begrippen. Er zijn twee vragenlijsten die het kind kan invullen, één over het Leer- en leefklimaat (monitor veiligheidsbeleving) en één over de Sociale Vaardigheden (ruimte geven en ruimte nemen). De leerlingvragenlijsten kunnen naast het profiel van de professional ingezet worden om zo een volledig mogelijk beeld te krijgen van het functioneren van de kinderen. In deze fase worden de kernbelevingen van kinderen als uitgangspunt genomen voor het begrijpen van het gedrag van kinderen in de context van de totale groep. Omdat Zien! gedrag van kinderen in beeld brengt in de context van de interactie met hun omgeving, is Zien! op groepsniveau het uitgangspunt met verdiepend onderzoek naar het individu. Deze verdieping vindt plaats door na te gaan welke specifieke informatie van dit kind beschikbaar is of onderzocht moet worden.

Een gesprek met het kind is vaak een van de eerste ingangen om de juistheid van de waarneming te onderzoeken.

Categorieën:	Graadmeters			Sociale vaardigheden			
	BT	WB	SI	SF	SA	IB	IL
Profiel:	21	60	71	4	100	14	25

De jeugdige laat een overdrijving zien op SA.

SI ondersteunt deze overdrijving met een voldoende mate van WB.

SF, IB en BT worden minder zichtbaar in de interactie van deze jeugdige met de omgeving.

Vanuit de ondersteuningsbehoefte (HGW) van deze jeugdige kan mogelijk ingestoken worden op ondersteuning in behoefte aan autonomie door duidelijke gedragsverwachtingen uit te spreken die in samenspraak met de jeugdige consequent worden nageleefd. Er is een heldere afbakening nodig wat betreft zichtbaar gedrag. Dit wordt door de jeugdige geaccepteerd (IL). De jeugdige heeft leiding nodig en ondersteuning door voorbeeldmatig wenselijk gedrag.

Figuur 4 Profiel van een ingevulde vragenlijst (met toelichting)

Wegen

De professional weegt alle dimensies tegen elkaar af en kiest waar het aandacht aan gaat besteden. Dit hoeft niet de vaardigheid te zijn waar het kind of de groep het laagst op gescoord heeft. Een andere vaardigheid die de groep of het kind in lage mate laat zien, kan soms makkelijker uitgebouwd worden, en kan er voor zorgen dat andere vaardigheden ontwikkeld worden. Benut de sterke punten van het kind of de groep. Zorg dat de balans bij het kind tussen zichzelf en de ander in evenwicht gebracht wordt. Om de vaardigheden concreter te maken voor de verschillende leeftijden, is er in Zien! een doelenoverzicht beschikbaar (Figuur 5). In dit overzicht worden de vijf sociale vaardigheden (linkerkolom) gekoppeld aan de vijf ontwikkeltaken (bovenste rij). Dit overzicht kan een professional helpen bij het maken van een keuze, en vormt de koppeling naar de handelingssuggesties.

	Sluiten en onderhouden van vriendschappen	Samenwerken en samenspelen	Omggaan met ruzies en conflicten	Aansluiting zoeken en houden bij een groep	Een ander helpen
Sociaal initiatief	✓ Geeft uit zichzelf zijn mening	✓ Stelt voor op een ander manier te werken	✓ Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt ✓ Maakt een conflict of (dreigende) spanning bespreekbaar	✓ Doet moeite om bij de groep te horen	✓ Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak ✓ Doet aan een ander voor hoe de taak gedaan moet worden
Sociale flexibiliteit	✓ Trekt zich terug als de ander met rust gelaten wil worden ✓ Durft een andere keuze te maken dan een vriend	✓ Gaat soms mee in de keuze van een ander ✓ Accepteert de inbreng van anderen in het spel	✓ Biedt zijn excuus aan (met steun van de begeleider)	✓ Past zich aan bij nieuwe situaties ✓ Kan met meerdere kinderen spelen	✓ Accepteert het als een ander niet geholpen wil worden
Sociale autonomie	✓ Uit zijn mening ✓ Weet wat hij voelt en uit dat ✓ Zegt nee tegen een onredelijk verzoek	✓ Uit zijn emoties zoals blijdschap en teleurstellingen ✓ Kan een mening of voorkeur onderbouwen	✓ Zegt duidelijk stop ✓ Blijft bij zijn mening wanneer hij gezegd heeft dat hij iets niet wil ✓ Geeft aan wat hij de volgende keer anders wil doen	✓ Kent eigenschappen van zichzelf ✓ Zegt nee tegen een onredelijk verzoek ✓ Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas	✓ <i>Will helpen</i>
impulsbeheersing	✓ Weet wanneer je iets vertelt en wanneer niet ✓ Kan een geheim bewaren ✓ Schat in wie beschikbaar is om contact mee te gaan maken ✓ Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit	✓ Volgt de groepsregels	✓ Past manieren toe om rustig te blijven wanneer hij boos wordt	✓ Kijkt wie beschikbaar is voor hij op iemand afstapt ✓ Wacht op een goed moment om deel te nemen aan een activiteit	✓ Helpt niet op momenten dat het niet gewenst is of niet mag
Inlevingsvermogen	✓ Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan	✓ Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren bij een taak	✓ Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders voelt	✓ Zegt aardige dingen tegen een ander	✓ Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt

Figuur 5 Voorbeeld van een doelenoverzicht voor kinderen van 4-6 jaar

Voor Betrokkenheid en Welbevinden zijn de doelen gecategoriseerd op basis van de drie basisbehoeften: Autonomie, Competentie en Relatie (Deci & Ryan, 2000), waarbij in Zien! de basisbehoefte Relatie uitgesplitst is in Relatie met de leerkracht (professional) en Relatie met andere leerlingen.

Plannen

De professional kan ervoor kiezen om een plan van aanpak (voor zijn groep, een groepje kinderen of een individueel kind) op te stellen waarmee het doelgericht werkt aan het sociaal-emotioneel functioneren. De doelen uit het eerder beschreven overzicht worden gekoppeld aan een concrete uitwerking van de aanpak. Het meest krachtige is als de professional de handelingssuggesties verweeft in het dagelijks handelen, zo dicht mogelijk bij de praktijk. De professional kan hier meer bewust het eigen handelingsrepertoire inzetten of dit op grond van de suggesties adequaat en doelgericht uitbreiden. Ondersteunend hierin zijn de koppelingen naar bestaande Sociale vaardigheidsmethodes, (prenten)boeken en spellen én de beschreven handelingssuggesties in Zien! (Figuur 6).